

Майя БАБКІНА,

orcid.org/0000-0002-6403-2226

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *babkina_m@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті досліджено формування професійної компетентності сучасного викладача вищого навчального закладу. Проаналізовано різні трактування понять «компетентність» і «професійна компетентність» у сучасних педагогічних дослідженнях і нормативних актах. Розглянуто поєднання складових у процесі формування професійної компетентності викладача. Визначено особистісно-індивідуальну, психолого-педагогічну, фахову, дослідницьку, інформаційну, соціальну, громадянську компетентності викладача як чинників становлення його професійної майстерності. Акцентовано на тому, що вдосконалення та впровадження інноваційних технологій і методик в освіті залежить від професійної компетентності викладача вищого навчального закладу. Зазначено, що сучасний викладач – це хороши педагог і психолог, висококваліфікований фахівець, організатор, громадянин, особистісні якості й професійна майстерність якого є головними факторами його педагогічного впливу. Наголошено, що в комунікативній взаємодії зі студентами викладач є не лише простим ретранслятором інформації та знань, але й сам повинен відповідати вимогам морально-духовної особистості й активного громадянина. Саме тоді він виступає як вища цінність у системі соціальних орієнтацій та установок.

Таким чином, чим вищий рівень сформованості професійних знань, навичок та умінь сучасного викладача вищого навчального закладу, тим ефективніше він впливатиме на освітній процес. Професійну компетентність викладача доцільно розглядати як інтегровану характеристику якостей його особистості для реалізації в професійній діяльності, що визначається необхідним рівнем знань за фахом і педагогічною майстерністю. Отже, всі освітні процеси значною мірою залежать від професійної компетентності сучасного викладача вищого навчального закладу.

Ключові слова: професійна компетентність, педагогічна майстерність, викладач вищого навчального закладу.

Майя БАБКІНА,

orcid.org/0000-0002-6403-2226

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

of Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) *babkina_m@ukr.net*

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE MODERN TEACHER OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The formation of professional competence of the modern teacher of a higher educational institution is researched in the article. The various interpretations of the concepts of “competence» and “professional competence” in the modern pedagogical research and normative acts are analyzed. The combination of components in the process of the formation of professional competence of the teacher is considered. Personal and individual, psychological and pedagogical, professional, research, information, social, civic competences of the teacher as factors of the development of his/her professional excellence are determined. It is emphasized that the improvement and implementation of innovation technology and innovative methods in education depend on the professional competence of the teacher of a higher education institution. It is stated that the modern teacher is a professional pedagogue and psychologist, a highly qualified specialist, an organizer, a citizen, whose personal qualities and professional excellence are the main factors of his/her pedagogical influence. It is highlighted that in communicative interaction with students, the teacher is not only a simple repeater of information and knowledge, but also has to meet the requirements of the moral and spiritual personality and active citizen. It is then that he/she acts as the highest value in the system of social orientations and attitudes.

Thus, the higher the level of the formation of professional knowledge, skills and abilities of the modern university teacher is, the more effective he/she will influence educational process. The professional competence of the teacher should be considered as an integrated characteristic of qualities of his/her personality for achieving goals in professional activity, which is determined by the required level of knowledge by profession and pedagogical excellence. Therefore, all educational processes depend to a large extent on the professional competence of the modern teacher of a higher education institution.

Key words: professional competence, pedagogical excellence, teacher of a higher education institution.

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації зумовлюють нові тенденції в освіті. Наша реальність ставить свої вимоги не тільки до проблем освіти в Україні, але й в усьому світі. Сьогодення потребує модернізації освітніх систем на різних рівнях, впровадження інноваційних технологій і методик підготовки фахівців в умовах трансформаційних суспільних процесів.

Достатньо актуальною є проблема здобуття кожним громадянином нашої держави якісної освіти й професійної підготовки, яка визначена й нормативно встановлена в системі державного загальноосвітнього стандарту. Як зазначено в Законі України «Про вищу освіту», основним завданням закладу вищої освіти є впровадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями (Закон України «Про вищу освіту», 2014). Таким чином, ефективність освітнього процесу передусім залежить від якості освітніх послуг, підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу.

Аналіз досліджень. У сучасних педагогічних дослідженнях є різні трактування «професійної компетентності». В нормативних актах поняття «компетентність» трактують як динамічну комбінацію знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних, громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну або навчальну діяльність (Закон України «Про вищу освіту», 2014) У наукових дослідженнях компетентність розглядають як інтегровану якість особистості, що поєднує знання, уміння, навички, досвід, які зумовлюють готовність і здатність до розв'язання проблем у різних сферах суспільного життя, до постійного вдосконалення та підвищення рівня професійних якостей.

Під професійною компетентністю, як стверджує Н. Глебова, науковці розуміють спеціальні знання та вміння, необхідні для здійснення певної професійної діяльності (Глебова, 2016: 73). За визначенням Л. Алексеєнко-Лемовської, – це сукупність професійних й особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності (Алексеєнко-Лемовська, 2018: 18). Професійна компетентність, на думку О. Мартиненко і Г. Ковтун, містить вміння вільно орієнтуватися в науковому й інформаційному просторах, упроваджувати в процес навчання інноваційні педагогічні технології, створювати авторські навчальні

програми, знаходити ефективні рішення (Мартиненко, Ковтун, 2014: 287). Формування професійної компетентності, як зазначає Н. Болюбаш, є процесом, що виражається в педагогічній взаємодії викладача й студентів і спрямований на їхню спільну діяльність під час навчання (Болюбаш, 2009). О. Гура розглядає професійну компетентність як особистісно-професійну системну якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію вчителя відповідно до вимог професійної діяльності в навчальному закладі (Гура, 2005). Професійна компетентність, за визначенням О. Бесової, – інтегративна професійно-особистісна характеристика вчителя, що відбиває його професіоналізм, готовність виконувати професійні функції та домагатися високих результатів у професійній діяльності (Бесова, 2014: 158).

Отже, професійна компетентність є поняттям багатоаспектним, що перебуває в процесі постійної зміни відповідно до вимог сьогодення.

Мета статті – дослідження професійної компетентності сучасного викладача вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Викладач є представником професії, яка має на меті служіння суспільству, розуміння особистої відповідальності за навчання та виховання студентської молоді. Усвідомлення такої місії надає викладачу серйозної мотивації для опановування педагогічними й спеціальними навичками, набуття яких передбачає наполегливе навчання, вдосконалення та дослідницьку діяльність протягом усього життя, готовність до різних викликів і змін. На нашу думку, такий вмотивований викладач забезпечить викладання на високому науково-теоретичному й методичному рівні навчальної дисципліни відповідно до освітньої програми за спеціальністю, буде провадити наукову діяльність, підвищуватиме професійний рівень і педагогічну майстерність, дотримуватиметься норм педагогічної етики, виховуватиме в студентів патріотизм, повагу до Конституції та державних символів України, розвиватиме в студентів навички громадянської активності, ініціативи, самореалізації, формуватиме в них творчі здібності, критичне мислення, тому що він є не тільки професіоналом у своїй галузі, але й водночас активним громадянином своєї держави.

Викладач розуміє, що сучасність ставить усе жорсткіші й різномірніші вимоги до його особистості й діяльності. Відповідно, в такого викладача буде сформована здатність та вміння змінювати методи й форми, структуру й зміст навчального матеріалу. Він буде постійно індивідуалізувати

освітні програми, розробляти інтеграційні курси, що буде чітко виявляти його високий рівень творчої ініціативи й професіоналізму. Як викладач вищого навчального закладу й за змістом своєї професійної діяльності він повинен бути готовий до сприйняття інноваційних процесів і володіння новітніми освітніми технологіями. У сучасного викладача повинна бути сформована сукупність універсальних якостей: здібності організатора, оратора, аналітика, психолога, педагога, здатність до партнерської взаємодії зі студентами й педагогічним колективом, а також фахова компетентність. Окрім того, він повинен бути ерудований в інших галузях знань, мати високі показники кваліфікаційних характеристик, добре сформовані громадянські якості й цінності, бути здатним до громадянської активності й соціальної взаємодії, бути емоційно стійким до щоденних викликів.

Педагогічна майстерність викладача полягає насамперед в його формуванні як особистості, в самовихованні, самовдосконаленні й самореалізації. Адже перспектива розвитку особистості як активного члена суспільства залежить від моральних і громадянських якостей педагогів, наставників, керівників освітньо-виховним процесом.

У Законі України «Про вищу освіту» особливу увагу приділяють обов'язкам науково-педагогічних працівників (Закон України «Про вищу освіту», розділ 10, 2014: 58), і достатньо чітко виокремлено основні завдання вищої школи: «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі наукової та інноваційної діяльності; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення; підвищення освітнього й культурного рівня громадян; впровадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу; підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації» (Закон України «Про вищу освіту», розділ 6, 2014: 26).

Таким чином, всі освітні процеси значною мірою залежать від професійної компетентності викладача. Беручи до уваги нормативні акти й наукові дослідження, професійна компетентність сучасного викладача вищого навчального закладу, на нашу думку, залежить від сформованості наступних складових частин:

– *особистісно-індивідуальної компетентності*, яку розглядаємо як здатність до особистісного самовираження та самореалізації, без-

перервного здобуття нових знань і навичок, як сформованість внутрішніх мотивацій і ціннісних орієнтацій у взаємодії зі студентською молоддю, педагогічним колективом і громадськістю, як вияв особистої відповідальності за освіту й виховання студентської молоді, як вміння раціонально й оптимально організувати свою трудову діяльність, самостійно приймати нестандартні рішення;

– *психолого-педагогічної компетентності*, яка передбачає знання вікових особливостей і психологічних закономірностей розвитку студентської молоді з метою цілеспрямованого використання цих знань для максимального розкриття здібностей і всебічного розвитку особистості вихованця, комунікативну взаємодію викладача й студента. Окрім того, Л. Алексеєнко-Лемовська розглядає психолого-педагогічну компетентність як вміння створювати сприятливий мікроклімат у педагогічному колективі (Алексеєнко-Лемовська, 2018: 21);

– *фахової компетентності*, що означає набуття фахової кваліфікації на достатньо високому рівні, здатність до професійного розвитку, вміння ефективно провадити навчально-методичну й науково-дослідну роботу. Фахова компетентність, або науковці ще виділяють предметну (спеціальну) компетентність, як зазначає Л. Алексеєнко-Лемовська, об'єднує знання в галузі дисципліни, орієнтацію в сучасних дослідженнях, володіння методами викладання дисципліни, використання сучасних педагогічних технологій навчання (Алексеєнко-Лемовська, 2018: 20–21);

– *дослідницької компетентності* як однієї з найважливіших складових професійного зростання викладача вищого навчального закладу, який володіє навичками науково-теоретичної та фахово-практичної діяльності. Формування дослідницької компетентності передбачає поєднання певного комплексу знань, умінь і навичок. Вона проявляється через творче й критичне мислення, окреслення системи індивідуальних і соціальних цінностей і пріоритетів, здатність орієнтуватися в різних ситуаціях невизначеності, поліпшення власних стратегій розв'язання питань, забезпечення певного рівня володіння новітніми технологіями (Мартиненко, Ковтун, 2014: 291). Дослідницьку компетентність М. Васильєва розглядає як готовність фахівця до виконання певних дій у науково-дослідній роботі й пропонує перелік здатностей, ґрунтуючись на важливості саме діяльнісного складника: використовувати наукові методи дослідження; виділяти актуальну наукову проблему й знаходити шляхи її розв'язання;

формулювати гіпотезу дослідження, використувуючи сучасні методи отримання та оброблення інформації; проводити експериментальне дослідження та апробацію визначених наукових положень; аргументовано представляти отримані наукові результати тощо (Васильєва, 2019: 127);

– *інформаційної компетентності*, яка передбачає володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації та здатність ефективно її застосовувати в професійній діяльності. Інформаційну компетентність О. Бесова розглядає як здатність особистості орієнтуватися в потоці інформації, знаходити й відбирати необхідний матеріал, класифікувати його, узагальнювати, критично до нього ставитися, на основі здобутих знань розв'язувати інформаційну проблему, пов'язану з професійною діяльністю (Бесова, 2014: 159). До складу інформаційної компетентності, як зазначає Н. Баловсяк, належать складові частини: інформаційна, яка визначає здатність ефективно роботи з інформацією в різних формах її представлення; комп'ютерна, що визначає вміння та навички роботи із сучасною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням; процесуально-діяльнісна, яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційно-комп'ютерних технологій до роботи з інформаційними ресурсами й розв'язання різноманітних задач (Баловсяк, 2004: 26). В інформаційному суспільстві успішна професійна підготовка залежить від готовності й здатності спеціаліста сприймати, критично оцінювати й використовувати у власній професійній діяльності безперервний потік інформації, створювати новий інформаційний продукт, застосовувати інноваційні технології (Бабкіна, 2014: 150);

– *соціальної компетентності*, яку розуміємо як здатність до соціальної взаємодії, колективної професійної діяльності, співробітництва, соціальної відповідальності за результати своєї праці. Становлення соціальної компетентності викладача неможливе поза процесом формування фахівця-професіонала, що зумовлює взаємозалежність професійної та соціальної компетентності. Формування соціальної компетентності фахівця, на думку Н. Глебової, має ґрунтуватись на ідеї взаємовпливів індивідуального й громадського (Глебова, 2016: 72);

– *громадянської компетентності*, яку розглядаємо як сформованість громадянських якостей і цінностей, усвідомлення своєї ролі в суспільстві як активного громадянина, реалізацію громадянських знань, власних прав, свобод та обов'язків. Громадянська компетентність характеризується

наступними показниками: знання про сутність громадянськості, розуміння сутності різних суспільних явищ і процесів; обізнаність з проблемами місцевої громади й здатність до їхнього розв'язання; уміння аналізувати й об'єктивно оцінювати соціальну ситуацію; усвідомлення своєї ролі в суспільстві як активного громадянина (Бабкіна, 2017). Громадянська компетентність розглядається як сукупність громадянських знань і умінь у різних сферах суспільного життя, громадянських цінностей, ставлень, установок (загальнолюдських, демократичних, національних). Громадянську компетентність О. Пометун визначає як інтегровану характеристику особистості, здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства (Пометун, 2005). Сформованість громадянської компетентності особистості дозволяє ефективно застосовувати здобуті громадянські знання, уміння, навички, досвід і бути здатною активно взаємодіяти в соціальному середовищі. Окрім того, викладач повинен не тільки бути активним громадянином, але й розвивати навички громадянської активності в студентів.

Таким чином, формування професійної компетентності сучасного викладача вищого навчального закладу залежить від поєднання зазначених вище складових частин. Чим вищий рівень сформованості його професійних знань, навичок і умінь, тим ефективніше він впливатиме на освітній процес. Професійну компетентність викладача доцільно розглядати як інтегровану характеристику якостей його особистості для реалізації в професійній діяльності, що визначається необхідним рівнем знань за фахом і педагогічною майстерністю.

Висновки. Отже, професійна компетентність сучасного викладача вищого навчального закладу залежить від сформованості його особистісно-індивідуальної, психолого-педагогічної, фахової, дослідницької, інформаційної, соціальної, громадянської компетентностей. Сучасний викладач – це хороший педагог і психолог, висококваліфікований фахівець, організатор, громадянин, особистісні якості й професійна майстерність якого є головними факторами його педагогічного впливу. У комунікативній взаємодії зі студентами викладач є не лише простим ретранслятором інформації та знань, але й сам повинен відповідати вимогам морально-духовної особистості й активного громадянина. Саме тоді він виступає як вища цінність у системі соціальних орієнтацій та установок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко-Лемовська Л. В. Методична компетентність вихователів закладів дошкільної освіти як складова професійної компетентності. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. 2018. Вип. 7/39. С. 13–26.
2. Бабкіна М. І. Використання інформаційних потоків у процесі проектної діяльності студентів за фахом. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2014. № 5 (39). С. 150–157.
3. Бабкіна М. І. Компетентнісний підхід до формування активної громадянської позиції молодого особистості. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 3–4 лютого 2017 р. Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 129–132.
4. Баловсяк Н. В. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.
5. Бєсова О. Г. Інформаційна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя математики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2014. № 5 (39). С. 157–162.
6. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Наукові праці*: науково-методичний журнал. Миколаїв : Вид-во МДУ імені П. Могили. 2009. Вип. 99. Т. 112. С. 88–95.
7. Васильєва М. П. До проблеми визначення компетентностей з науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. Вип. 26. Т. 1. 2019. С. 124–128.
8. Глєбова Н. І. Соціальна компетентність як складова формування професіоналізму фахівців водного транспорту в умовах неперервної освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсонський державний університет, 2016. Вип. LXXIII. Т. 2. С. 71–75.
9. Гура О. І. Сутність професійної компетентності викладача ВНЗ. *Вісник Житомирського університету імені Івана Франка*. 2005. № 25. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1106/1/05goipkv.pdf>.
10. Про вищу освіту : Закон України від 18 березня 2020 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
11. Мартиненко О. В., Ковтун Г. І. Дослідницька компетентність учителя математики та економіки: специфіка формування. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2014. № 5 (39). С. 286–294.
12. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. Вип. 23. С. 18–20.

REFERENCES

1. Aleksieienko-Lemovska L. V. Metodychna kompetentnist vykhovateliv zakladiv doshkilnoyi osvity yak skladova profesiinoyi kompetentnosti [Methodological competence of educators at pre-school educational institution as a component of professional competence]. *Liudynoznavchi studii. Seriya "Pedahohika"*. 2018. Vyp. 7/39. S. 13–26 [in Ukrainian].
2. Babkina M. I. Vykorystannya informatsiynykh potokiv u protsesi proektnoyi diyalnosti studentiv za fakhom [Application of information flows for the students' design activity by profession]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 2014. № 5 (39). S. 150–157 [in Ukrainian].
3. Babkina M. I. Kompetentnisnyy pidkhid do formuvannya aktyvnoyi hromadyans'koyi pozytsiyi molodoyi osobystosti. Suchasni tendentsiyi ta faktory rozvytku pedahohichnykh ta psykhohichnykh nauk: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Kyiv, 3–4 lyutoho 2017 r.) [Competent approach to the formation of an active civic position of the young person]. *Current tendencies and factors of the development of pedagogical and psychological sciences: materials of the International Scientific and Practical Conference (Kyiv, February 3-4, 2017)*. Kyiv: HO "Kyiv's'ka naukova orhanizatsiya pedahohiky ta psykhohohiyi", 2017. S. 129–132 [in Ukrainian].
4. Balovsiak N. V. Informatsiyina kompetentnist' fakhivtsya [Information competence of the specialist]. *Pedahohika i psykhohohiya profesiynoyi osvity*. 2004. № 5. S. 21–28 [in Ukrainian].
5. Besova E. H. Informatsiyina kompetentnist' yak skladova profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya matematyky [Information competence as a component of professional competence of future teachers of mathematics]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 2014. № 5 (39). S. 157–162 [in Ukrainian].
6. Boliubash N. M. Teoretychni zasady formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh ekonomistiv [Theoretical principles of the formation of professional competence of future economists]. *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyy zhurnal. Mykolayiv: Vyd-vo MDU imeni P. Mohyly*. 2009. Vyp. 99. T. 112. S. 88–95 [in Ukrainian].
7. Vasylieva M. Do problemy vyznachennya kompetentnostey z naukovo-doslidnyts'koyi diyal'nosti maybutnikh fakhivtsiv [To the problem of definition of competences in research activities of future professionals]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Seriya "Pedahohika"*. Vyp. 26. T. 1. 2019. S. 124–128 [in Ukrainian].
8. Glebova N. I. Sotsial'na kompetentnist' yak skladova formuvannya profesionalizmu fakhivtsiv vodnoho transportu v umovakh neperervnoyi osvity [Social competence as a component of formation in professionalism by specialists of water transport in the conditions of continuous education]. *Zbirnyk naukovykh prats' "Pedahohichni nauky"*. Kherson's'ky derzhavnyy universytet. 2016. Vyp. LXXIII. T. 2. S. 71–75 [in Ukrainian].

9. Hura O. I. Sutnist' profesiynoyi kompetentnosti vykladacha VNZ [Essence of the professional competence of the teacher of a higher education institution]. Visnyk Zhytomyrs'koho universytetu imeni Ivana Franka. 2005. № 25. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1106/1/05goipkv.pdf>. [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 № 1556 – VII [Law of Ukraine “On Higher Education” of 01.07.2014 № 1556 – VII]. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

11. Martynenko O. V., Kovtun G. I. Doslidnyts'ka kompetentnist' uchytelya matematyky ta ekonomiky: spetsyfika formuvannya [Research competency of the teacher of mathematics and basics of economics: specificity of formation]. Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 2014. № 5(39). S. 286–294 [in Ukrainian].

12. Pometun O. I. Formuvannya hromadyans'koyi kompetentnosti: pohlyad z pozytsiyi suchasnoyi pedahohichnoyi nauky [Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science]. Visnyk prohram shkil'nykh obminiv. 2005. Vyp. 23. S. 18–20 [in Ukrainian].